

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2008 ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

A. Χρήση ιστορικών προσώπων ως συμβόλων: Είναι γνωστό ότι ο Κ. Π. Καβάφης αντλεί την ποιητική του έμπνευση από τις σελίδες της ιστορίας, την οποία άλλοτε μεταφέρει αυτούσια στο ποιητικό του κείμενο κι άλλοτε μεταποιεί, προκειμένου να αναδείξει τις βαθύτερες σκέψεις του. Ο ποιητής αξιοποιεί δύο ιστορικά πεδία: τη δράση της γενιάς των Πτολεμαίων και τη δράση των Ρωμαίων, αναφορές που επανέρχονται συχνά στο καθαφικό έργο ως σύμβολα αλαζονικής εξουσίας.

Στο πλαίσιο αυτής της ιστορικής συγκυρίας εντάσσεται ο Καισαρίων, ένα αδικημένο από την ιστορία πρόσωπο που αποκτά επίσης διαστάσεις συμβόλου. Ο Αλεξανδρινός ποιητής επιλέγει το ιστορικό αυτό πρόσωπο ως πρότυπο της καθαφικής βιοθεωρίας, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος είναι εκ προοιμίου καταδικασμένος σε μία σειρά από ήττες. Άλλοτε το πέρασμα του χρόνου, άλλοτε η αλαζονική βία της εξουσίας καταπονούν και φθείρουν τα άτομα. Το μόνο περιθώριο νίκης που ο Καβάφης αναγνωρίζει στον άνθρωπο είναι αυτό της αξιοπρέπειας και της αυτοκυριαρχίας. Έτσι, ο Καισαρίων, παρά το νεαρό της ηλικίας του, στέκεται «ιδεώδης» απέναντι στην επικείμενη εκτέλεσή του, χωρίς να επιτρέπει στους «φαύλους» να καταβάλουν το ήθος του.

Ρεαλισμός: Στην ώριμη περίοδο της καθαφικής δημιουργίας ο ποιητής προσεγγίζει τα θέματα υπό το πρίσμα ενός ιδιότυπου ρεαλισμού, παρακάμπτοντας λογοτεχνικά ρεύματα της εποχής του, όπως τον παρνασισμό. Στο ποίημα «Καισαρίων» και ειδικότερα στην πρώτη στροφή σε απόλυτα πεζολογικό τόνο εξηγεί ρεαλιστικά την αναγνωστική του δραστηριότητα και επικαλείται το περιεχόμενο ενός ιστορικού βιβλίου (στ. 1-4). Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο ποιητής λειτουργεί και ως κριτικός μελετητής της ιστορικής πραγματικότητας.

Σε επίπεδο μορφής χαρακτηριστικές είναι οι επιλογές της δημοτικής γλώσσας (ελάχιστοι είναι οι λόγιοι τύποι), η άτεχνη ομοιοκαταληξία και οι πεζολογικές εκφράσεις.

Λόγιοι γλωσσικοί τύποι: Η γλώσσα του Καβάφη αποτελεί κράμα δημοτικής και λόγιων τύπων, ενώ διανθίζεται από ιδιωτισμούς της Πόλης. Συχνά, ο μελετητής του καθαφικού έργου διαπιστώνει ότι ο συνδυασμός αυτός αποσκοπεί στην ενίσχυση της ειρωνείας. Ενδεικτικά παραδείγματα λόγιων τύπων που απαντούν στην πρώτη στροφή του ποιήματος είναι οι λέξεις «έπιχειρήσις» και «κραταιοί», μέσω των οποίων καυτηριάζει την κοινοτυπία και την υπερβολή των ιστορικών να αποδίδουν κολακείες αδιακρίτως σε όλα τα πρόσωπα της δυναστείας των Πτολεμαίων.

B1. Το ποίημα του Καβάφη «Καισαρίων» ανήκει στα ποιήματα περί ποιητικής. Ο ποιητής αναλύει τη διαδικασία έμπνευσης και παραγωγής ενός ποιήματος. Η πρώτη ύλη και το ερέθισμα προέρχεται από την ιστορία και με εργαλεία τη μνήμη, τη φαντασία καθώς και τις ιστορικές γνώσεις δημιουργεί το ποιητικό του δράμα.

Κάνει εκτενή αναφορά στα γεγονότα πριν από τη σύλληψη της ποιητικής ιδέας καθορίζοντας το πλαίσιο της εποχής την οποία επιλέγει ως φιλοπερίεργος αναγνώστης «πήρα μία συλλογή των Πτολεμαίων να διαβάσω», στ. 3-4.

Τονίζει με αδιάφορο τόνο την πληκτική ατμόσφαιρα ασκώντας κριτική στην ιστορική πηγή και δίνει το κίνητρο της έμπνευσής του, στ. 13-19. Με τη χρήση αποσιωπητικών σταματά την αναφορά στην αναγνωστική πράξη και δηλώνει τη βούλησή του να αναπλάσει ποιητικά το αδικημένο πρόσωπο του Καισαρίωνα. Εύστοχα χαρακτηρίζεται από το Δ. Μαρωνίτη «ποιητής-αναγνώστης».

Με εργαλείο τη φαντασία αναπλάθει το πρόσωπο του νεαρού Καίσαρα δίνοντας την εντύπωση μίας άμεσης συνομιλίας («Α, να ήρθες συ με την αόριστη γοητεία σου»). Προχωρά μάλιστα σε φυσιογνωμική σκιαγράφηση του προσώπου αναφέροντας γενικά και αόριστα εξωτερικά χαρακτηριστικά του, στ. 15-16, 19, 24 και τέλος τον ψυχογραφεί, στ. 28. Οι πρωτοπρόσωπες εκφράσεις κλιμακούμενες «σ' έπλασα» (νοητική λειτουργία), «σε φαντάστηκα» (ονειρική λειτουργία), «εθάρεψα» (σύγχυση ονείρου-πραγματικότητας) δηλώνουν πως η ποιητική ανάπλαση είναι αποκλειστική επιλογή του ποιητή.

Εξετάζοντας το ποίημα ως σύνολο, μπορούμε να αντιληφθούμε τον ισχυρά αυτοαναφορικό του χαρακτήρα. Βλέπουμε ότι αναφέρεται στον εαυτό του, αναλύει τις συνθήκες ανάδυσής του, και συγχρόνως ασκεί κριτική στην παράδοσή του, όπως επισημαίνει ο Γρ. Τζουσοδάνης.

B2. Στο ποίημα διακρίνονται δύο διαφορετικά υφολογικά επίπεδα, τα οποία ανταποκρίνονται στις προθέσεις του ποιητή απέναντι στο αντικείμενο πραγματέυσής του.

Συγκεκριμένα, οι δύο πρώτες στροφές έχουν πεζολογικό, αφηγηματικό και αντιποιητικό τόνο, καθώς το περιεχόμενο τους αντλείται από μια συλλογή ιστορικών πηγών που επιτάσσει τη ρεαλιστική προσέγγισή τους. Ο Κ.Π. Καβάφης, μελετώντας μια ιστορική περίοδο και ικανοποιώντας τη φιλομάθειά του (στ. 1-4), αποδοκιμάζει τις τακτικές των ιστορικών που εξαντλούνται σε περιγραφικούς επαίνους και στερεότυπες κολακείες (στ. 5-10). Η αποδοκιμασία αυτή αποκτά σκωπτικές διαστάσεις, γεγονός που επιβεβαιώνουν μια σειρά από εκφραστικές επιλογές: ο αλεξανδρινός ποιητής, αν και συστηματικά αποφεύγει τα επίθετα, κάνει υπερβολική χρήση τους (στ. 5-7), η οποία ενισχύεται με το ασύνδετο σχήμα και επαναλαμβάνει εμφατικά όρους που δηλώνουν ολότητα («όλοι», «κάθε») αναδεικνύοντας την έλλειψη πρωτοτυπίας στην απόδοση επαίνων από τους ιστορικούς, ενώ ο πληθυντικός αριθμός των κυρίων ονομάτων (στ. 9-10) λειτουργεί απαξιωτικά. Την παιγνιώδη διάθεση του ποιητή υπηρετεί και η άτεχνη ομοιοκαταληξία στην πρώτη στροφή.

Το δεύτερο μέρος του ποιήματος (τρίτη στροφή) αυτονομείται ποιητικά και υφολογικά, καθώς ο ποιητής λειτουργεί ως εμπνευσμένος δημιουργός που έχει πλέον εντοπίσει το ποιητικό του θέμα, το νεαρό Καισαρίωνα. Η αποστροφή στον πρώτο στίχο της στροφής εξασφαλίζει την αμεσότητα της επικοινωνίας του ποιητή με το δημιούργημά του, ενώ η θεατρικότητα και η ατμοσφαιρικότητα επιτυγχάνονται με τη χρήση σκηνογραφικών εικόνων (στ. 20-25), καθώς και την εναλλαγή πρώτου και δεύτερου προσώπου. Αναπτύσσεται με τον τρόπο αυτό ένας ιδιότυπος διάλογος ανάμεσα στον αλεξανδρινό ποιητή και τον αλεξανδρινό πρίγκηπα, ενώ το ύφος της στροφής γίνεται λυρικό, καθώς κυριαρχεί το συναίσθημα.

Η υφολογική διαφοροποίηση των δύο ενότητων αναδεικνύει την αντίθεση ανάμεσα στον πεζολογικό τόνο της ιστορίας και το λυρικό περιεχόμενο της ποίησης, ενώ συγχρόνως δίνει τη δυνατότητα στον ποιητή να ανακινήσει έναν ενδιαφέροντα διάλογο ανάμεσα στην ιστορία και την ποίηση.

Γ. Ο Κ. Π. Καβάφης έχοντας πλέον ολοκληρώσει τη μελέτη ιστορικών πηγών από την περίοδο των Πτολεμαίων κι έχοντας ξεχωρίσει ανάμεσα στα ονομαστά αυτά πρόσωπα, τον παραγκωνισμένο από τους ιστορικούς Καισαρίωνα, καταφεύγει στην ποίηση προκειμένου να αποδώσει στον αλεξανδρινό πρίγκιπα την αίγλη και τη δόξα που θεωρεί ότι του αναλογεί. Απευθυνόμενος ο ποιητής στο ποιητικό του θέμα («Α, να ήρθες εσύ») αποδίδει τη μορφή του νεαρού Καισαρίωνα με ασαφείς προσδιορισμούς («αόριστη γοητεία», «ωραίο», «αισθηματικό», «ονειρώδη συμπαθητική ομορφιά») ανάγοντας τον σε πρότυπο εφηβικής ομορφιάς. Παράλληλα, επιτρέπει στον αναγνώστη να οπτικοποιήσει ελεύθερα τη μορφή του Καισαρίωνα, χωρίς να τον δεσμεύουν οι ανωτέρω προσδιορισμοί. Στους στίχους αυτούς λανθάνει το ερωτικό στοιχείο στην ποίησή του Κ. Π. Καβάφη, καθώς η γοητευτική μορφή του Καισαρίωνα δεν αποτελεί πλέον «ασήμαντη μνεία» σε μία συλλογή επιγραφών, αλλά τον πρωταγωνιστή της καβαφικής μούσας.

Δ. Ο «Καισαρίων» του Κ. Π. Καβάφη και ο «Καβάφης» του Άθου Δημουλά είναι δύο ποιητικά έργα που επιδιώκουν την εμβάθυνση στον ρόλο και την ουσία της ποιητικής τέχνης.

Το ποίημα του Άθου Δημουλά, μεταγενέστερου χρονικά, εμπνέεται από το καβαφικό έργο και αναπτύσσει ένα διάλογο με αυτό. Είναι ένα ποίημα που σχολιάζει τον αυτοαναφορικό χαρακτήρα του ποιήματος «Καισαρίων».

Ο ποιητής Α. Δημουλάς διατυπώνει με σαφήνεια τη θέση του από τους πρώτους κίβλους στίχους λέγοντας ότι «τη φαντασία την εντελώς αδέσμευτη δε συμπαθώ». Για τον ποιητή η φαντασία είναι χρήσιμη μόνο για τα όνειρα. Προτιμά λοιπόν εκείνη τη φαντασία που είναι ικανή να αξιοποιεί υπαρκτά και πραγματικά ερεθίσματα αντλημένα από το παρελθόν και την ιστορική μνήμη. Πρόκειται βέβαια για άμεση και θετική αναφορά στη συμβολική χρήση της ιστορίας από τον ποιητή Καβάφη, αφού ο τελευταίος έπλασε την ποιητική μορφή του Καισαρίωνα αξιοποιώντας την ιστορική μνεία που εντόπισε τυχαία σε ιστορικά κείμενα, στις επιγραφές των Πτολεμαίων. Ο Καισαρίων, πρεσβύτερος γιος της Κλεοπάτρας, τελευταίας βασίλισσας των Πτολεμαίων, δολοφονήθηκε από τον Οκτώβιο σύμφωνα με τις υποδείξεις των αυλικών του, ώστε να αποφευχθεί η πιθανότητα να διεκδικήσει την εξουσία στο μέλλον.

Την δεινότητα του Κ. Π. Καβάφη να συμπληρώνει και να επεκτείνει την ιστορία επισημαίνει ο Α. Δημουλάς τονίζοντας τον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται ο ποιητικός καβαφικός λόγος το αρχικό ερέθισμα: «...ζητώντας ένα άρτιο σύνολο με τάξη, προσοχή και μέτρο». Άλλωστε, το ρόλο της φαντασίας και του λόγου εξηγεί ο ποιητής Καβάφης: «Στην ιστορία λίγες γραμμές μονάχα βρίσκονται για σένα, και έτσι πιο ελεύθερα σε έπλασα με το νου μου». Πραγματικά ο Καισαρίων αποδίδεται με πληρότητα από τον Καβάφη. Είναι ωραίος και αισθηματικός. Τον χαρακτηρίζει μία ονειρώδης συμπαθητική ομορφιά. Η έμπνευση του Καβάφη δεν σταματά σε αυτούς τους χαρακτηρισμούς. Σκηνοθετεί τον έφηβο Καισαρίωνα όπως θα ήταν στην κατακτημένη Αλεξάνδρεια, χλωμός και κουρασμένος αλλά ιδεώδης εν τη λύπη του.

Ο Α. Δημουλάς εξαιρεί επίσης την ενεργητική στάση του Καβάφη απέναντι στην έμπνευση, την οποία καταδεικνύουν φράσεις όπως «σ' έπλασα» και «σε φαντάστηκα». Σε αυτό το στοιχείο της καβαφικής τέχνης αναφέρεται ο Α. Δημουλάς μιλώντας για φαντασία «οδηγούμενη» και «δεσμευόμενη» που υπερβαίνει «πολύτιμα εμπόδια».